

"L'ESTIU DE LA POR" I LES CONVERSIONS DELS MUDÈJARS VALENCIANS EN EL CONTEXT DE LES GERMANIES

MÍRIAM DEVESA BENLLOCH

XÀBIA, MARINA ALTA

Resum: Visió de la problemàtica de les conversions forçoses dels mudèjars valencians en el context de la guerra de les Germanies i, concretament, durant l'estiu de 1521, l'anomenat "estiu de la por".

Entre 1519 i 1523 assistim a la guerra de les Germanies pràcticament a totes les terres de la Corona d'Aragó, amb major o menor intensitat. Es tracta de moviments paral·lels a Catalunya i al Regne d'Aragó on no aconseguí establir-se una organització general com en el cas del Regne de València i Mallorca. En aquest treball ens centrarem en el cas valencià. Per començar, cal saber que es tracta, primer, d'una revolta que al radicalitzar-se donaria lloc a una revolució. El conflicte comença quan la ciutat de València pateix l'epidèmia de la pesta que provoca la fugida de les famílies nobiliàries, deixant la ciutat desproveïda de protecció. En aquest moment els gremis es faran amb un paper important en la societat al prendre les rendes de la ciutat. A més, disposaren del dret de formar milícies urbanes per defendre's dels atacs dels berbers a les costes valencianes i del permís d'anar armats. Però la situació s'agreujà quan reivindicaren el dret d'accedir al govern municipal, aclaparat fins el moment per l'estament privilegiat.

D'una banda, trobem el bàndol agermanat format per menestrals i pagesos que no formaren mai un bloc homogeni. Els oficis predominants foren els paraires, velluters i teixidors, d'on sorgiren els dirigents més destacats del moviment. D'altra banda, tenim el bàndol dels gentilhomes, és a dir, cavallers, donzells i generosos, als quals es sumarien els senyors jurisdiccional, els ciutadans honrats –lligats als cavallers per vincles de sang i interessos–, i també s'unirien alguns membres dels grups urbans com mercaders, notaris i apotecaris, qualificats com "mascarats" o traïdors pels agermanats. Aquests últims exigien justícia, és a dir, igualtat de tots els estaments davant la justícia i les càrregues fiscals, i llibertat, en el sentit de participació ampla en el govern que hauria de ser propi i elegit per la comunitat per tal de trencar el monopoli del govern municipal pels grups més poderosos. Per tant, havien d'unir esforços i agermanar-se. D'ací el nom de "Germania"¹.

L'estiu de 1521 suposà la clímax revolucionària al Regne de València, quan tingueren lloc els primers enfrontaments armats i es donà l'onada de conversions forçoses dels mudèjars² valencians, objecte principal d'aquest article. Aquests baptismes forçosos durant les Germanies es troben enmig de la confusió quasi des del seu inici. La noblesa, vencedora de la guerra, negà la seua validesa i ho condemnà com un excés més dels rebels agermanats. A més, fins els nostres dies ha arribat el mite de les graneres i les sèquies, que apareix en la crònica de Català i fou difós posteriorment per Gaspar Escolano. Aquesta llegenda fa referència a l'ús de graneres i rams per batejar els mudèjars, els quals humitejaven a les sèquies³:

<<Aprés sequejaren la moreria de Gandia y batejaren totos los moros y mores grans y chichis, batejats ab graneres y rams de murta, prenent aygua de la sèquia. Y lo mateix feren per totes les moreries de la orta de Gandia, y de allí

---

¹ DURAN, E., "Aspectes ideològics de les Germanies", En: *Pedralbes: revista d'història moderna*, nº2, 1982, pp. 52-58.

² El terme "mudèjar" fa referència al musulmà que viu en territori cristià.

³ BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R., *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2001, p. 28.

anaren a la vila de Oliva y batejaren totos los moros de Oliva axí com havien fet als de Gandia. Y lo mateix feren en totos los llogarets del condat de Oliva. Aprés anaren al marquesat de Dénia y feren lo mateix. Y pasaren al lloch de Palop [...].>>⁴

Però algunes dades confirmen que sols fou a Gandia on no es guardaren les solemnitats i on es seguí el procediment descrit per Escolano. Per tant, cal aclarir que existiren comportaments amb una riquesa de matisos que ens allunyen de la visió simplista de les graneres i les sèquies, tal i com ha estudiat Rafael Benítez.

El rancor contra els moros venia de lluny. La gran crisi de mitjans del segle XIV desajustà l'equilibri que havia caracteritzat el segle d'or de la València cristiano-islàmica. Es produïren expulsions parcials de mudèjars, com la de Xelva de 1369, i atacs a les moreries de les ciutats. A més, es dugué a terme una activitat evangelitzadora més intensa, combinada amb la impaciència dels cristians vells que volien veure als moros i jueus convertits⁵. Aquesta situació s'aguditzà amb la guerra de Granada, les notícies de l'expansió otomana i la pressió berber sobre la costa valenciana.

En l'apogeu de la guerra els agermanats prengueren la decisió de batejar als mudèjars, de la qual podem deduir dos motius: l'odi al moro i l'animadversió contra la noblesa. Encara que les Germanies tenen un marcat sentit antinobiliari, inicialment les reivindicacions estaven dirigides als cavallers, que dominaven el govern municipal. Els agermanats pretenien, i aconseguiren temporalment, controlar el govern de la ciutat de València i això, en un principi, no afectava a la noblesa territorial. No obstant, el moviment agermanat es va estendre al camp, provocant xocs amb la noblesa al produir-se reivindicacions i intents d'agermanament en els dominis senyorials. Així, en 1520 el vescomte de

---

⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁵ HALPERIN DONGHI, T., *Un conflicto nacional: moriscos y cristianos viejos en Valencia*, Universitat de València, 2008, p. 119.

Xelva manà l'execució del cap de l'agermanament del seu senyoriu, fet que provocà una reacció radical en la que destruïren la seua casa a València. Fins i tot, un exèrcit de la ciutat va eixir per unir-se als agermanats d'Alpont i atacar el vescomtat. Aquest fet unit a la insubmissió d'Albaida a reconèixer al comte Jaume de Milà i els assalts als cavallers a València i Xàtiva propiciaren que l'estament militar es reunira el 17 d'agost de 1520 a Valldigna, on es decidiren per la guerra per posar fi a la Germania. Sol·licitaven al rei la desaprovació formal del moviment i amenaçaven amb prendre la justícia per la seua mà si el rei no acudia per auxiliar-los. Alhora, el virrei convocà amb 600 cartes a gent d'armes a estar preparats per a la guerra. D'aquesta manera, la tensió no deixava d'augmentar i, en març de 1521, es succeïren diversos fets dels quals cal destacar l'intent de vassalls de Gandia d'agermanar-se i la seua acceptació pels de València. Això provocà la reacció del Duc de Gandia, qui es decidí a recórrer a la guerra⁶.

Aquesta decisió va prendre al virrei Mendoza esperant les tropes catalanes que sol·licitava insistentment i, al no fiar-se dels cristians vells, va haver de recórrer a la infanteria mudèjar junt amb la cavalleria senyorial. Arribat aquest punt, la participació militar dels mudèjars va marcar la seua sort. Ja en els inicis de la guerra es precipità la reacció contra els mudèjars independentment de la seua vinculació senyorial, destacant la ciutat de València on es succeïren tres motins. Sobretot les batalles d'Almenara i Gandia, en les que els mudèjars tingueren una gran participació, vincularen encara més la causa dels senyors i dels moros. Fou aleshores quan el baptisme es convertí en un objectiu prioritari dels agermanats, però la proposta ja s'havia plantejat en febrer de 1521, quan es donà l'argument de "guanyar el favor de Déu i del rei amb bones obres". Així, fou un radical agermanat com Urgellés qui imposà la mesura⁷.

---

⁶ BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R, *Op. Cit.*, pp. 32-35.

⁷ *Ibidem*, pp. 36-38.

La tradicional línia d'argumentació veia en el baptisme forçós una manera d'acabar amb l'especificitat político-social dels mudèjars. Altres autors assenyalen motivacions socioeconòmiques, és a dir, a la intolerància religiosa tradicional i a l'animadversió provocada per lluitar al costat dels senyors hauria de sumar-se la rivalitat laboral a causa de la submissió i l'alt rendiment que els moros suposaven per als cristians vells⁸. Els agermanats eren conscients de les conseqüències que el baptisme podia tenir sobre les rendes senyorials i, per aquest motiu, buscaven trencar l'aliança entre el mudèjar i el noble ja que, si els mudèjars es convertien en cristians, no haurien de pagar els tributs com a moros⁹.

A més, existeix altra motivació, a la que Eulàlia Duran fa referència. Aquesta és la corrent mil·lenarista. Es tracta d'una explicació que connecta amb la mentalitat de l'època i que impregnà la ideologia dels agermanats. La "Santa Germania" tenia un cert esperit de croada mística. Els agermanats es distingien amb una creu vermella al pit i altra a l'esquena. S'observa, per tant, un esperit de croada, sobretot, contra els mudèjars valencians. En aquest sentit, el mil·lenarisme prometia un període de 1000 anys previ a la fi del món en el que regnaria la pau, la igualtat i la justícia popular, en el que no hauria reis, ducs ni comtes i es dividiria en comunes com en aquell moment es feia a Florència, Roma, Pisa i altres ciutats italianes, en el que es compliria l'època benaurada anunciada per Gioacchino da Fiore. Aquest període acabaria amb l'arribada de l'anticrist i la fi del món però, abans, es produiria la conversió dels infidels i la desaparició de l'islamisme. Per tant, es pot pensar que en aquells moments hi havia un estat d'expectativa que podia fàcilment degenerar en el pànic o l'esperança¹⁰. Molts volgueren accelerar la seua arribada a través de la violència i, d'aquesta manera, s'articulà el malestar social contra les oligarquies urbanes, els senyors i els mudèjars.

---

⁸ GARCÍA CARCEL, R., "Las Germanías de Valencia y la actitud revolucionaria de los gremios", En: *Estudis: Revista de historia moderna*, nº2, 1973, 97-154.

⁹ *Ibidem*, p. 30.

¹⁰ DURAN, E., *Op. Cit.* pp. 60-63.

Aleshores, el moviment agermanat es decantà per un cert fervor religiós, un ambient profètic i místic. A les places es recitaven cobles i profecies, sent alguns dels profetes perseguits per heretgia per la Inquisició. En aquest punt, podem destacar la figura de l'anomenat "Encobert", qui predicà durant dos mesos per les places de Xàtiva i Alzira la primavera de 1522. Era un foraster que parlava castellà i que es feia passar per un príncep de sang reial, predicant i lluitant contra l'exèrcit reialista i els moros d'Alberic i Alcosser.

El 25 de juliol de 1521 es produí la batalla de Gandia on els agermanats derrotaren al virrei. És a partir d'aquest moment quan comencen les conversions forçoses dels mudèjars. En Gandia i Oliva es realitzaren amb gran violència, sent els moros portats pels soldats cap a l'església, despullant-los i robant-los prèviament o acudint ells voluntàriament a prendre el sagrament pressionats per la por i amb l'esperança de salvar la vida. A la Font d'en Carròs i les seues immediacions, Pego, Gallinera i Ebo, el comportament dels mudèjars fou semblant. Després de la batalla de Gandia, molts es refugiaren a la serra i després negociaren amb els cristians protecció per tornar i batejar-se. Tot sobre un fons de violència.

A Cocentaina els fets foren semblants, encara que amb alguns matisos, ja que els mudèjars de les immediacions es refugiaren allí abans de la batalla de Gandia i iniciaren les negociacions per convertir-se sense arribar a completar-se. Fins que el 29 de juliol no van tenir altre remei que batejar-se o fugir a la serra. En el cas de Xàtiva i la Costera, guanyada la batalla de Gandia, l'exèrcit tornà a la ciutat i féu diverses correrries pel Canal de Navarrés, cosa que provocà que els jurats de València reprengueren a Urgellés per aquestes expedicions. En aquest punt, primer forçaren al baptisme als mudèjars forasters refugiats a la moreria de Xàtiva i, a la setmana següent, els seguiren els de la pròpia moreria. A més, es documenta una crida d'Urgellés ordenant la conversió sota pena de mort. Molts s'havien refugiat en la protecció de cristians de Montesa, però les amenaces dels veïns de Xàtiva obligaren als protectors a donar a triar als moros entre convertir-se o anar-se'n, optant per la primera

opció. Altres demanaren batejar-se espontàniament anant ells o demanant a clergues que els impartiren el sacrament, com és el cas d'Anna.

A la zona d'Albaida el procediment és semblant a Montesa. Molts mudèjars s'havien refugiat sota la protecció de cristians però, davant les amenaces d'Urgellés, els donaren un termini per batejar-se o abandonar la vila, triant la primera opció. Els de la Vall de Perputxent demanaren protecció als d'Albaida els quals els recomanaren que es convertiren. Els de Llutxent, amagats a la muntanya, demanaren baptisme a un clergue, també amagat al monestir, que finalment els batejà, després de dubtar.

A la Ribera, el marquès del Cenete intentà protegir els seus vassalls d'Alberic i Alcosser i, després de la batalla de Gandia, els féu traslladar a Aiora però, finalment, els manà que es convertiren¹¹.

Certament, és important assenyalar que el baptisme, en general, es féu seguint el ritual i amb total solemnitat. Igualment, cal entendre que la por fou el motiu bàsic per acceptar la conversió. El temor i el pànic els empentà, en la majoria dels casos, a abandonar formalment la seua fe per tal de salvar la vida. La por podia estar motivada per la violència física o verbal, com és el cas de la crida d'Urgellés, i en molts casos dirigida contra els protectors dels mudèjars posant-los en la tessitura de donar a triar entre convertir-se o anar-se'n. De la mateixa manera, la por podia ser amplificada per l'expansió de notícies o rumors. Notícies de la conversió de comunitats mudèjars d'altres pobles o la forma violenta de provocar-les. En altres casos, la violència donava a una negociació, on la resolució final era la conversió, com és el cas de Xàtiva¹².

Per últim, trobem la via de la demanda espontània del baptisme pels mudèjars, la que es realitza sense pressió directa. Al·legaven motius com "açò ve de Déu" o afirmaven que la llei cristiana valia més que la seua, que la

---

¹¹ BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *Op. Cit.*, pp. 40-47

¹² *Ibidem*, pp. 57-51.

voluntat de Déu era que tots foren d'una llei, la dels cristians, per ser la millor. Així, expressaven la idea mil·lenarista del compliment dels temps. Però molts altres reconeixien que era la por la causa principal de la seua conversió¹³.

En definitiva, d'aquestes manifestacions podem deduir que la sinceritat de les conversions era escassa. Bé era la violència física la que els obligava a prendre el sagrament o bé la por de qualsevol tipus la que els empentava a donar un pas endavant i demanar la seua conversió a canvi de salvar la vida. Posteriorment, les conversions foren posades en dubte, ja que havien sigut baptismes, majoritàriament, per la força. Però es plantejà si aquesta força no havia deixat lloc a la voluntat o si, per contra, era la proposta d'una alternativa molt dura la que els havia portat a la conversió. En el segon cas, el moro hauria tingut la voluntat de rebre el sagrament i, per tant, la cerimònia era vàlida.

La pau de les Germanies. Per Marcelino Unceta (1836-1905).

Finalitzada la guerra, les conversions provocaren greus conseqüències per a la vida política i social del regne. En efecte, els nou convertits començaren a patir les pressions de cristians vells per tal de que tornaren a la fe islàmica. Aquest és el cas de diversos senyors i autoritats que animaven als seus vassalls a tornar al seu antic culte, ja que s'oposaven a la validesa de les conversions amb l'argument de la força exercida pels agermanats sobre les conversions. És en aquests moments quan apareix el mite de les graneres i les sèquies.

---

¹³ *Ibidem*, pp. 57-59

Certament, durant el curt període del domini agermanat, els nou convertits compliren públicament com a cristians. Això suposava acudir a missa, canviar-se el nom per un cristià, donar almoines i aprendre, en alguns casos, les oracions. No obstant, amb la fi de la pressió agermanada abandonaren progressivament la pràctica pública cristiana per tornar a l'islàmica, a la qual cosa contribuï la postura dels seus senyors.

BIBLIOGRAFIA

BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R., "El verano del miedo. Conflictividad social en la Valencia agermanada y el bautismo de los mudéjares, 1521, En: *Estudis: Revista de historia moderna*, nº22, 1996, pp. 27-52.

BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R., *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2001.

DURAN, E., "Aspectes ideològics de les Germanies", En: *Pedralbes: revista d'història moderna*, nº2, 1982, pp. 53-68.

GARCÍA CARCEL, R., "Las Germanías de Valencia y la actitud revolucionaria de los gremios", En: *Estudis: Revista de historia moderna*, nº2, 1973, 97-154.

HALPERIN DONGHI, T., *Un conflicto nacional: moriscos y cristianos viejos en Valencia*, Universitat de València, 2008.

COM CITAR AQUEST ARTICLE:

Format Norma ISO 690-2

Devesa Benlloch, Míriam, "L'estiu de la por" i les conversions dels mudèjars valencians en el context de les Germanies" [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadores Valencians* [publicació seriada en línia]. Gener 2014. <enllaç> ISSN 1989-5909* [Consulta: Dia Mes Any].

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest article i la seua utilització ha de respectar els drets de la persona/persones autora/autores. Pot copiar, distribuir i comunicar públicament l'obra. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona/persones autora/autores i el títol de l'article. No s'autoritza la seua reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre. Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de l'article com als seus resums i índexs.